

***EL COL·LECTIU LGTBI A LES PRESONS
CATALANES: UNA PERSPECTIVA DES DE
L'EDUCACIÓ SOCIAL***

TREBALL FI DE GRAU

AUTORA: LIDIA GARRIDO VELASCO

TUTORA: NÚRIA LLOPIS

ÀREA D'EXCLUSIONS SOCIALS

GENER DEL 2021

Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

Grau en Educació Social

ÍNDIX

Resum/ Abstract	4
1. Introducció	5
2. Marc teòric.....	5
2.1. Gènere i presó.....	6
3. Justificació de la recerca.....	10
4. Objectius.....	11
5. Metodologia	12
5.1. Procés metodològic: la metodologia qualitativa	12
5.2. Tècniques emprades	12
5.3. Desenvolupament del procés de recollida i d'anàlisi de dades	14
5.4. Aspectes ètics de la recerca	15
6. Anàlisi dels resultats de la investigació	15
6.1. Primer eix: Activitats i accions socioeducatives	15
6.2. Segon eix: Línies de futur dels educadors/es socials.....	23
7. Conclusions i consideracions finals.....	27
Bibliografia.....	30
Annexos.....	33

Agraïments

A les i els professionals que han col·laborat en la present recerca, per la seva predisposició, generositat i ajuda a l'hora de compartir les seves percepcions i reflexions personals, sense les quals no hagués sigut possible dur a terme una investigació sobre la temàtica d'aquest treball.

A la Núria Llopis, tutora d'aquest Treball de Fi de Grau, per haver-me guiat en aquest camí així com per la seva ajuda, paciència i dedicació des del primer moment.

A la Beatriz García, professora responsable de l'àrea d'Exclusions Socials, per la seva proximitat i la seva valuosa ajuda quan l'he necessitada.

A la meva família i la meva parella que, un cop més, m'han donat el seu suport incondicional, acompanyant-me sempre en les meves pujades i baixades. Especialment, al meu pare perquè, malgrat que fa pocs mesos no el tinc físicament, és el meu motor vital per a no defallir en molts moments.

Resum

La realitat de les persones LGTBI s'ha fet present a les presons i amb això han sorgit nous reptes en el tractament penitenciari però, també, en les i els professionals que hi treballen. I és que, per una banda, els centres penitenciaris segueixen sent un espai estructuralment reproductor del gènere i la sexualitat normativa però, per l'altra, aquest col·lectiu ha obert la perspectiva de diversitat sexual i de gènere. Així doncs, el present treball sorgeix de la necessitat de conèixer a les actuacions i accions socioeducatives que es realitzen en l'àmbit penitenciari català dirigides al col·lectiu LGTBI així com conèixer les línies de futur que es plantegen els educadors/es socials que treballen en aquest àmbit amb dit col·lectiu.

Paraules clau: *gènere, presó, col·lectiu LGTBI, accions/actuacions socioeducatives, línies de futur dels educadors socials, perspectiva de gènere.*

Abstract

The reality of LGBTI community has come out in prisons. Due to this, new challenges have arisen in the prison treatment but also for the professionals who work there. On the one hand, prisons continue to be a structural space for the reproduction of gender and normative sexuality. On the other hand, this group has opened up the perspective of sexual and gender diversity. Therefore, this work results from the need to know about the socio-educational actions that are carried out in prisons for the LGBTI community, as well as to know the future lines that are proposed to the social educators that work in this field with this group.

Keywords: *gender, prison, LGBTI community, socio-educational actions, future prospects of social educators, gender perspective.*

1. Introducció

Els prejudicis són un element de la percepció social sobre les característiques o comportaments de les persones i constitueixen un recurs d'economia cognitiva per a jutjar i discriminar als diferents grups socials per raons de raça, sexe, origen, orientació política, religiosa o altres, generant actituds de rebuig cap a ells (Rebollo, Generelo i Assiego, 2018). Un dels sectors en risc de vulneració de drets i que a més és víctima dels prejudicis socials, malgrat els avenços dels últims anys, és el col·lectiu LGTBI, simplement per tenir una orientació sexual i/o identitat de gènere no hegemònica.

Ara bé, això no és fet aïllat: el gènere, com a la societat, també es fa notable a la presó en cada pràctica quotidiana, i es manifesta sovint envoltat de prejudicis i estereotips que nodreixen la discriminació i la manca de respecte per la diversitat. Per això, és necessari que l'actuació dels serveis penitenciaris, com activitat pública de caràcter social, promogui uns objectius d'igualtat i atenció a les diferències que es donen en la nostra societat, com és el cas del col·lectiu LGTBI. I és que aquest, en els darrers anys, s'ha fet visible a la presó, el que implica nous reptes en el tractament penitenciar, però també en les i els professionals que hi treballen (López, 2018).

Després de fer una cerca bibliogràfica, s'ha trobat que hi ha escassos estudis, articles i recerques que recullin les actuacions i accions socioeducatives dirigides a les persones LGTBI dins de presó així com les tendències de futur que es plantegen els i les educadors/es socials (d'ara endavant ES) que treballen en aquest àmbit amb dit col·lectiu. Una realitat que és important conèixer per saber si s'està donant resposta a aquestes noves realitats i, si és així, de quina manera es fa.

Per aquest motiu, s'ha volgut fer una recerca aplicada sobre aquest tema, a fi de conèixer de primera mà que s'està fent actualment i cap a on es vol anar en l'àmbit penitenciar català amb el col·lectiu LGTBI. És cert que no és fàcil fer un estudi d'aquestes característiques quan no hi ha gaire bibliografia específica al respecte però, gràcies a la metodologia qualitativa, és una realitat tangible. Es tracta d'un treball breu que, amb recursos reduïts i limitats per diferents motius, cerca recollir aquesta informació tan interessant i necessària que, fins ara, no estava recopilada.

2. Marc teòric

Per a l'elaboració del marc teòric s'ha emprat alguns dels materials docents cursats al llarg del grau així com altres fonts bibliogràfiques. Tanmateix, s'ha fet servir tres

entrevistes¹: en Jordi és ES i un dels referents de gènere (d'ara endavant RG) del CP Brians 2, el qual ha proporcionat informació sobre la presó, el gènere i el paper de les i els RG; en Julio també és ES i ha donat una informació similar a l'anterior, però d'una manera més global per la seva àmplia trajectòria professional; l'Alejandro és un col·laborador extern amb un programa específic dins de presó, el qual ha aportat una idea més teòrica sobre el patriarcat, la presó, el gènere i la masculinitat.

2.1. Gènere i presó

Som éssers socials que necessitem l'*altre* per a poder sobreviure, per a configurar-nos com a subjectes. Això explicaria el perquè l'activitat social humana està organitzada i regulada per diversos sistemes de normes socials, ja que aquests ens permeten viure i moure'ns en societat (Missé, 2018). Per exemple, tenim un sistema de normes que regula els nostres àpats, un altre que regula la nostra vestimenta en cada espai o context concret... i també tenim un sistema normatiu de gènere (García-Granero, 2017).

Aquest sistema normatiu de gènere se sustenta pel binarisme de sexe-gènere, el qual considera la divisió home-dona com a únic model possible d'organització (Íbid, 2017). D'aquesta manera, s'assumeix la correspondència entre sexe i gènere basada en la corporalitat i, fonamentalment, en la genialitat. I la inversa: el sexe-gènere determina la naturalesa dels genitals (Bodenhofer, 2019). Aquesta divisió inicial comporta que si ets una dona t'has d'identificar com a dona i mostrar-te femenina, mentre que si ets un home t'has d'identificar com a home i ser masculí. A més, porta implícitament la presumpció de l'heterosexualitat, és a dir, que l'home i la dona són éssers complementaris i que l'orientació del desig ha de ser cap a persones del sexe-gènere oposat (Equipo Nahia, 2013). Aquest binarisme és un dels principals pilars del sistema patriarcal o, millor dit, heteropatriarcal, el qual és una de les estructures de poder més antigues i que més incidència té en la nostra societat, tant de manera directa com indirecta.

El patriarcat o heteropatriarcat és un sistema d'organització social que estableix clares i jerarquizades diferències entre els papers socials dels homes i de les dones: mentre que als primers se'ls atorguen privilegis pel només fet d'haver nascut homes, les segones han d'acceptar situacions de subordinació tant en l'esfera privada com en

---

¹ A l'apartat Metodologia (pàg. 12) es desenvolupa tota la informació al respecte sobre aquesta tècnica així com l'afiliació institucional de cada entrevistat/da i la data de la realització de les entrevistes.

l'esfera pública². Es crea, per tant, una situació de desigualtat estructural basada en la pertinença a un determinat sexe biològic, en què les diferències entre ambdós sexes es construeixen com a quelcom biològicament inherent a la naturalesa humana i no com una construcció social que pot ser transformada. Això explicaria el perquè els rols que des de l'heteropatriarcat s'imposen a les dones solen ser percebuts per a la societat com a fixes i no intercanviables (Álvarez del Cuillo, 2012). El mateix succeeix amb els *altres* cossos i identitats no normatives, com és el cas del col·lectiu LGTBI, atès que són considerats com a éssers inferiors i al marge de la norma simplement per tenir comportaments i preferències sexuals que difereixen del que tradicionalment s'ha atribuït als homes i les dones (Equipo Nahia, 2013). És important assenyalar que aquestes ideologies heteropatriarcales no només afecten a les dones o a les persones considerades no heteronormatives, sinó que restringeixen i limiten també als homes, ja que aquests es veuen obligats a prescindir dels rols, comportaments i característiques aliens als del seu propi sexe i, consegüentment, a tensar al màxim les seves diferències, la seva *masculinitat* (Facio i Fries, 2005). Sigui el que sigui, aquest sistema de dominació s'ha constituït al llarg dels anys com un fonament sòlid de la cultura en les societats occidentals, el qual ha legitimat només als homes i dones heterosexuais/cisgènere i limitat la multiplicitat de possibilitats d'identitats i cossos en el món (Bodenhofer, 2019).

Aquesta normativitat, quant al binarisme sexe-gènere, es veu representada de la mateixa manera en les institucions penitenciàries catalanes, ja que aquestes estan regulades per un marc jurídic, normatiu i hegemònic molt rígid que afecta, també, el mateix concepte i realitat de gènere (Urra, 2016). És cert que, actualment, el règim penitenciari contempla les unitats mixtes no familiars però aquestes són escasses en l'Estat espanyol i a Catalunya no hi ha cap, atès que segueix havent-hi centres penals exclusius per homes i centres penals exclusius per dones, sense cap mena de coexistència possible. I és que la llei penitenciària recull que el principal criteri de separació de les persones recluses és el criteri del sexe, entre d'altres (Jordi, ES/RG, 2020³ i Julio ES, 2020⁴). Aquest binarisme, per tant, fa que la presó segueixi sent un espai estructuralment reproductor del gènere i la sexualitat normativa, malgrat la

---

² Aquesta informació s'ha extret de la Formació en igualtat i gènere a càrrec de Rosa Guillén.

³ D'ara endavant, aquesta persona s'anomenarà directament "Julio" quan es faci servir un estil directe per a facilitar la lectura.

⁴ En endavant, aquesta persona s'anomenarà simplement "Jordi" quan es faci servir un estil directe per a facilitar la lectura.

diversitat de pràctiques i identitats existents dins del recinte penitenciari (Sánchez, 2014).

Un altre tema a destacar és l'àmbit penitenciari d'homes. Les xifres demostren com la gran majoria de les persones recluses són de sexe mascle: en el 2019, a l'Estat espanyol hi havia 4.373 dones mentre que d'homes hi havia 54.144 (Consell General de Poder Judicial, 2019), unes dades que varien mínimament any rere any. En aquest sentit, la presó d'homes és un espai en què es desenvolupa una performativitat d'hipermasculinitat, però això no és quelcom casual ni aleatori: es deu a l'estructura del sistema penitenciari com un centre punitiu de dominació, on les normes i pràctiques penitenciàries estan regides pels esquemes patriarcals, heterosexuais i hipermasculins (Camacho, 2011). Aquest fet reforça la figura de l'*home de veritat*, d'aquells homes que pretenen posicionar-se de forma destacada dins de l'escala d'estatus mitjançant el sexisme i la violència, trets definitoris del sistema hipermasculinitzat. Així, la masculinitat normativa hegemònica es converteix en el marc de referència de la vida social en presó, on l'estatus social es mesura d'acord qui és més heterosexual, característica que demostra i reafirma l'hegemonia masculina a la qual pertanyen. Aquesta hipermasculinitat suposa adquirir actituds hostils cap a altres opcions dissidents, com és l'homosexualitat o la transsexualitat. Inclús, amb aquells que mostren una expressió de gènere més femenina, tot i tenir una orientació sexual heterosexual, atès que la feminitat, seguint els codis de sexe-gènere normatius, s'interpreta com una debilitat i baixar d'estatus dins de la jerarquització social. Ara bé, aquí entra en escena els jocs de poder, ja que les persones no normatives i/o amb una expressió de gènere feminitzada poden aconseguir l'estatus d'altra manera. Per exemple, tenir accés a diners, treballar en feines considerades masculines, parlar espanyol o que els enviïn roba són diferents formes de guanyar-lo (Alejandro, NM, 2020). De tota manera, hi ha una tendència generalitzada per part dels homes a tensar el màxim la seva *masculinitat* per tal de no assimilar-se als rols, comportaments i característiques diferents del seu sexe biològic i això, com s'ha comentat anteriorment, els restringeix i limita de manera significativa (Facio i Fries, 2005).

Centrar-nos en el concepte LGTBI, aquest agrupa totes aquelles persones amb orientacions sexuals i identitats de gènere que no s'adapten a la divisió esquemàtica i estereotipada d'home i dona i, per tant, es troben al marge del sistema d'ordenació binari (Bodenhofer, 2019). Com s'ha esmentat anteriorment, aquest binarisme sociocultural, conseqüent de les categories sexe-gènere, ha estat naturalitzat i interpretat en la societat com a quelcom biològic i natural. Així doncs, tot el contrari al sistema

“normalitzat” s’ha considerat com una desviació de les normes compartides propugnades des de la cultura dominant (Ramírez, 2009) i, en el cas concret del col·lectiu LGTBI, com una malaltia, patologia, trastorn... Per aquest motiu, aquestes persones continuen sent objecte de discriminació, atès que la persistència d’estereotips homofòbics, transfòbics i sexistes profundament arrelats en la societat fa que segueixin patint alts índexs d’exclusió social per part del sistema normatiu de sexe-gènere (Camacho, 2011). I és que aquestes conductes considerades “desviades” posen en tela de judici l’heterosexualitat, la qual és una de les bases més fermes que donen permanència i validesa a les estructures de poder heteropatriarcals (Facio i Fries, 2005).

Tot i això, fa que les persones LGTBI suposin tot un repte en l’àmbit penitenciari, ja que irrompen qüestionant i desestabilitzant els fonaments de la visió tradicional del sexe-gènere pel fet no adequar-se als mandats heteronormatius gestats per la societat heteropatriarcal (López, 2018). Ara bé, segons en Jordi, el col·lectiu LGTBI que es troba a presó, en general, és molt binari, atès que sol adoptar el rol assignat al seu sexe biològic, especialment les persones homosexuals i, específicament, els homes. Si bé és cert que les dones trans⁵ a vegades s’ubiquen fora d’aquest binarisme, la realitat és que, encara avui dia, volen arribar a ser una dona molt binària. Fins i tot, moltes vegades, qüestionen i sancionen aquelles que encara estan fent el trànsit i són ambigües en termes de gènere. Això demostra, un cop més, com la divisió dicotòmica home-dona s’ha naturalitzat com un constructe genèric-social en la nostra societat i en les persones que en formem part (García-Granero, 2017).

No obstant això, com s’ha esmentat en línies anteriors, aquest col·lectiu ha patit i segueix patint la persistència d’estereotips homofòbics, transfòbics i sexistes. Per aquest motiu, fa uns anys es va començar a legislar a favor del reconeixement social de la seva identitat tant en l’Estat espanyol com a Catalunya, o almenys dels seus drets civils en diversos àmbits, entre ells el penitenciari. La Llei 3/2007, més coneguda com a *Ley de la Identitat de Género*, definia els requisits que havien de complir les persones trans* per a canviar el seu nom i sexe en el Registre Civil, negant l’autodeterminació del gènere sentit i passant per un procés patologitzant. Així, per a poder sol·licitar el canvi de sexe/nom, havien de passar per un estudi previ del tipus psicològic, psiquiàtric i social per part d’un professional, el qual determinava si tenien dret o no al canvi. Malgrat això, la transformació més notòria va arribar amb la Llei 11/2014 per a garantir els drets LGTBI i per erradicar l’homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. Arran d’aquesta, es va possibilitar la ubicació de les persones trans* en centres penitenciaris (d’ara endavant CP) de la seva

---

⁵ El terme *trans** es fa servir per a incloure explícitament tant a transsexuals com a transgènere.

identitat de gènere sentida, sense que fos necessari que haguessin fet el canvi de sexe en el Registre Civil (Urra, 2016) ni que un professional ho hagués dictaminat prèviament. Des de llavors, com afirma en Julio, s'ha convertit en un dret formal i no només en quelcom que ha de ser tolerat, el que marca un abans i després i en el tractament cap a aquest col·lectiu.

Tanmateix, des de l'any 2009, a Catalunya és obligatori comptar a la figura d'un/a RG, els quals vetllen per la perspectiva de gènere a presó, però no necessàriament vinculada a la violència masclista i no exclusivament orientada a dones. Concretament, fan un acompanyament en els processos de reinserció d'una manera integral: consideren el delicte comès i les seves causes però també com els aspectes socials, culturals i psicològics determinen diferents maneres de viure l'estada a presó, de motivar el canvi així com d'afrontar la sortida com a persones autònomes amb valors d'igualtat i equitat (CEJFE, 2019). Tot això, tal com afirma en Jordi i en Julio, ha fet que les persones LGTBI s'hagin sentit més tranquil·les i integrades dins dels mòduls ordinaris en aquests últims anys i que les persones heteronormatives internes hagin pogut ser més tolerants, obertes i empàtiques amb les diversitats de sexe i de gènere existents a presó i, en general, en la societat.

Per a generar una millora significativa en els drets de les persones LGTBI s'ha d'incidir en les arrels de les diferents problemàtiques detectades. Aquesta perspectiva ens porta a un factor clau: el binomi sexe-gènere constitueix una cosmovisió d'acord amb els models hegemònics i heteropatriarcals que penalitzen i exclouen a les persones dissidents, en afavoriment de les heterosexuales i cisgènere. D'altra banda, la lògica del mateix sistema penitenciari continua sent reproducció d'una normativitat i hegemònica molt rígida que afecta, també, el mateix concepte i realitat de gènere (Urra, 2016). Per tot això, és important assegurar el reconeixement d'autoidentificació del gènere sentit, la ruptura amb la dicotòmica classificatòria basada en la genialitat com també facilitar espais d'empoderament del col·lectiu LGTBI dins de presó, ja que l'etiqueta *donna* o *home* atorga a cada sexe un nombre limitat de rols, expectatives i fantasies socials (García-Granero, 2017).

3. Justificació de la recerca

Després de la reforma en 2005 del Codi Civil per ampliar el dret al matrimoni a tota la ciutadania, es va produir un canvi radical tant en el que respecta als drets civils del

col·lectiu LGTBI com en el que afecta la seva igualtat social i real. Malgrat això, encara avui dia, són un dels col·lectius amb més prejudicis i estereotips existents en la societat; simplement, per tenir una orientació sexual i/o identitat de gènere diferent de la normativa hegemònica de sexe-gènere (Rebollo, Generelo i Assiego, 2018). L'anàlisi documental efectuada ens situa davant d'una panoràmica complexa, atès que això no és quelcom aïllat ans al contrari: en l'àmbit penitenciari, el gènere, com a l'exterior, es manifesta sovint envoltat de prejudicis i estereotips que nodreixen la discriminació i la falta de respecte per la diversitat (Sánchez, 2014). Arran d'aquesta realitat, va sorgir una pregunta inicial, una primera inquietud: *Què s'està fent en els centres penitenciaris per a donar resposta a aquestes noves realitats?* I és que aquest col·lectiu ha obert la perspectiva de diversitat sexual i de gènere a presó, el que suposa nous reptes en el tractament penitenciari però també en les i els professionals que hi treballen, atès que les presons segueixen sent un espai estructuralment reproductor del gènere i la sexualitat normativa (Urra, 2017).

Per aquest motiu, partint d'una perspectiva crítica i constructiva, s'ha proposat realitzar una recerca aplicada sobre aquest tema, ja que és important que les i els ES siguin coneixedors del què s'està fent actualment amb aquest col·lectiu en l'àmbit penitenciari català així com les crítiques i propostes que s'assenyalen.

Un treball d'aquest tipus pot proporcionar un espai de reflexió crítica i anàlisi per les i els professionals que treballen en aquest àmbit com també per la mateixa intervenció penitenciària. Així doncs, s'elaborarà una anàlisi de les actuacions/accions socioeducatives dirigides a les persones LGTBI dins de la presó, especialment des de l'educació social, al mateix temps que es recolliran les opinions i percepcions dels professionals de l'àmbit a fi d'escatir fortaleces, mancances i percepcions de futur.

4. Objectius

La present recerca s'organitza al voltant de dos grans eixos diferenciats entre si, els quals es desenvolupen de manera simultània i interrelacionada:

El primer eix, corresponent al primer objectiu general, consisteix en **conèixer les actuacions i accions socioeducatives adreçades al col·lectiu LGTBI en l'àmbit penitenciari català**. Per tal de donar resposta al mateix es plantegen uns objectius específics basats en considerar la perspectiva històrica del tractament del col·lectiu LGTBI en les presons catalanes, a fi d'entendre les actuacions que us duen a terme en

l'actualitat; examinar les accions socioeducatives que es dirigeixen al col·lectiu LGTBI a les presons catalanes; analitzar les fortaleces i mancances de les actuacions/accions socioeducatives.

El segon eix, corresponent al segon objectiu general, consisteix en **investigar quines són les línies de futur del treball dels i les educadors/es socials en l'àmbit penitenciari català envers el col·lectiu LGTBI**. Per tal de donar resposta al mateix es formula un objectiu específic consistent en definir els reptes de futur que es plantegen els educadors/es socials de l'àmbit penitenciari amb el col·lectiu LGTBI.

5. Metodologia

5.1. Procés metodològic: la metodologia qualitativa

El present estudi és una recerca exploratòria, analítica i descriptiva sobre les actuacions/accions socioeducatives dirigides al col·lectiu LGTBI a la presó així com de les línies de futur dels ES que treballen en aquest àmbit amb dit col·lectiu. En aquest cas, s'ha emprat una metodologia qualitativa, ja que s'ha prioritzat poder oferir una informació descriptiva i detallada dels objectius d'estudi abans de generalitzar uns resultats quantitius que aportessin una informació menor. I és que la metodologia qualitativa facilita l'obtenció de dades en profunditat sobre qüestions que es volen estudiar i manca informació al respecte (da Cunha, 2015), com és el cas del tema que comprèn aquest treball. A més, suposa una aproximació i contacte amb una realitat viscuda, però sempre fent una interpretació i donant un significat i credibilitat a tot allò que es percep (Arnal, 2010).

5.2. Tècniques emprades

Per a la realització del marc teòric, s'ha volgut fer una recerca bibliogràfica amb unes determinades fonts però, a causa de la COVID-19 i altres motius, no totes han sigut possible, com és el cas del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (d'ara endavant CEJFE). Per aquesta raó, s'ha consultat diferents bases de dades per tal de cercar informes, articles, estudis, documents i legislació que tracten sobre la temàtica abordada, dels quals s'han seleccionat els més rellevants per a la realització del treball. Tanmateix, s'ha recollit informació a diverses pàgines webs oficials com ara del Govern

de la Generalitat, del CEJFE i del Consell General de Poder Judicial. Aquesta revisió ha estat clau tant per a trobar i analitzar la informació de la qual es disposa en l'actualitat com per identificar els aspectes poc investigats o analitzats de la present investigació (da Cunha, 2015). A raó d'això últim, s'ha hagut d'iniciar la fase d'entrevistes abans del previst, donant prioritat a aquelles persones que han aportat una visió més teòrica sobre estructures de gènere, patriarcat, masculinitats, entre d'altres, en l'àmbit penitenciari. És cert que s'ha partit d'un guió orientatiu (vegeu [Annex 2. Guió d'entrevistes](#)) per tal d'abordar les qüestions d'interès de la recerca i tenir un cert control respecte de les preguntes i als aspectes tractats en les respostes. No obstant això, aquestes han estat semiestructurades per donar l'oportunitat als entrevistats/des de poder expressar-se de manera lliure i donar els matisos que han considerat oportuns en les seves respostes, atès que aquest tipus d'entrevista té un caràcter obert, flexible i dinàmic (Roca, 2004). Aquesta flexibilitat, alhora, ha permès fer preguntes noves sorgides en el transcurs de l'entrevista i que també són de rellevància pels objectes d'estudi; fins i tot, obrir nous interrogants i possibles investigacions futures. Gràcies a aquestes dues tècniques—recerca bibliogràfica i entrevistes—, s'ha pogut fer una dissertació dels conceptes de *gènere* i *presó*, tot coneixent els antecedents i consideracions teòriques de l'estat en qüestió.

Per al desenvolupament dels dos eixos del treball, s'ha realitzat un total de 6 entrevistes semiestructurades (d'entre 1 hora a 1 hora i mitja de duració), ja que és el tipus d'entrevista més adequat per un estudi d'aquestes característiques. És un instrument que s'ha decidit utilitzar, primerament, per la manca d'informació al respecte sobre els objectes d'estudi però, especialment, perquè permet un relat de l'experiència, percepció, valoració i opinió de les persones entrevistades (Roca, 2004) sobre aquests. Els informants, és a dir, les persones a qui s'han realitzat les entrevistes són:

- *4 de novembre* - **Jordi**: ES i RG al CP Brians 2.
- *11 de novembre* - **Beatriz**: treballadora social d'ACATHI i persona responsable del projecte "Aquí también somos diversas", el qual ofereix acompanyament a les persones amb una orientació sexual i identitat de gènere no binària i que es troben privades de llibertat en els CP de Catalunya.
- *12 de novembre* - **Julio**: ES que coneix la trajectòria dels diferents CP amb el col·lectiu LGTBI per la seva gran trajectòria en l'àmbit penitenciari.
- *24 de novembre* - **Alejandro**: col·laborador extern que acudeix a diferents presons de Catalunya, tant amb joves com a adults, a fer un programa de Noves Masculinitats.
- *17 de desembre* - **Laia**: RG i bibliotecària al CP Wad Ras.

- 29 de desembre - **Sara**: ES i RG al CP Quatre Camins.

Els criteris utilitzats per escollir els professionals han estat, per una banda, la seva experiència en l'àmbit penitenciari i en qüestions de gènere; per l'altra, el seu coneixement sobre els dos grans eixos del treball. D'aquesta manera, a partir del contacte facilitat per tercers, s'ha procedit a contactar amb ells/es per via telemàtica acordant la forma, el dia i l'hora de l'entrevista. És important assenyalar que no totes les entrevistes acordades prèviament s'han pogut realitzar per falta de resposta per part dels entrevistats/des, però s'ha considerat que amb la resta ja hi havia informació suficient per a cobrir els dos eixos. Tanmateix, que algunes d'aquestes s'han realitzat de manera escrita i no oralment per la manca de disponibilitat dels entrevistats/des.

5.3. Desenvolupament del procés de recollida i d'anàlisi de dades

La recollida d'informació s'ha organitzat al voltant dels dos grans eixos del treball explicats en l'apartat anterior (vegeu [4. Objectius](#)), la qual s'ha realitzat a partir de les entrevistes realitzades. Els diversos ítems s'han agrupat en diferents categories i dimensions, a fi de tenir una estructura d'entrevista endreçada com també facilitar la recopilació d'informació i la posterior anàlisi d'aquesta:

- Professional entrevistat/da: presentació, titulació, experiència en l'àmbit penitenciari i càrrec que ocupa actualment.
- Presó i gènere: estructura de la presó, extrapolació del binomi home-dona a presó i influència en el col·lectiu LGTBI (etiquetes i categories assignades), tractament del col·lectiu LGTBI en l'àmbit penitenciari català, perspectiva de gènere a la presó, naixement i importància de la figura de referent de gènere.
- Primer eix – Actuacions/accions socioeducatives: perspectiva històrica del col·lectiu LGTBI a presó, característiques de les actuacions/accions socioeducatives, fortaleces i limitacions d'aquestes.
- Segon eix – Línies de futur dels educadors/es socials: paper de l'educador/a social en l'àmbit penitenciari, propostes d'intervenció que es proposen en qüestió d'identitats i expressions de gènere, reptes de futur respecte el col·lectiu LGTBI a presó.

Després de recollir, classificar i transcriure la informació de les entrevistes, s'ha procedit a analitzar les dades qualitatives. S'ha dut a terme mitjançant un procés continu i flexible dirigit a cercar aquells temes o unitats que permetessin interpretar la informació i comprendre els diferents aspectes significatius de la recerca. Així mateix, s'ha emprat

les diferents categories i dimensions explicitades anteriorment per tal de poder fer un bon buidatge de cada tema concret. D'aquesta manera, seguint aquesta classificació, s'ha analitzat la informació contrastant i relacionant les dades obtingudes, ressaltant els missatges, característiques i descobriments importants.

5.4. Aspectes ètics de la recerca

Des del primer moment, a tots els entrevistats/des se'ls ha informat degudament sobre l'objecte i l'àmbit del present estudi així com de les seves implicacions i difusions. Un cop donada la seva aprovació per a participar en el present estudi, se'ls ha fet omplir i signar la declaració de consentiment. Aquesta declaració és un document mitjançant el qual mostren el seu acord en accedir voluntàriament a participar en el treball, tant per a poder fer servir el seu nom i el que han dit com per enregistrar les entrevistes, sempre amb finalitat de recerca. Val dir que tots/es han estat d'acord, menys una de les entrevistades, la qual volia participar però no ser enregistrada.

Quant al nom, se'ls ha ofert anonimitzar-ho però tots/es han estat d'acord en incorporar el seu nom real en el treball. Pel que fa a les entrevistes, no s'han transcrit literalment i de manera íntegra, només d'aquelles parts més rellevants i que donaven resposta als dos eixos de treball establerts, ja que hi havia informació que se sobresortia d'aquests objectes d'estudi. Ara bé, per un tema de confidencialitat, ni les transcripcions de les entrevistes ni l'arxiu de so de les mateixes s'adjunten en el treball. Només es recull l'anàlisi de la informació extreta d'aquestes, amb la finalitat d'assolir els objectius que l'estudi planteja (vegeu [6. Anàlisi dels resultats de la investigació](#)).

6. Anàlisi dels resultats de la investigació

6.1. Primer eix: Activitats i accions socioeducatives

La *Ley Orgánica 1/1979* també coneguda com a *Ley Penitenciaria* marca un abans i després en la història de la presó, ja que configura el marc normatiu específic de l'execució de les penes privatives de llibertat en Espanya i, particularment, a Catalunya. En l'article 25.2 de la Constitució apareix que les penes privatives han d'estar orientades a la reinserció social i posa la custòdia com a segon terme subordinada a la primera. Aleshores, a partir d'aquell moment, es passa de veure la presó com un aparell de

repressió a un mecanisme de resocialització i humanització, suavitzant un sistema que *per se* era rígid i excessiu. Hi canvia no només pel marc legal sinó perquè la societat també ho fa respecte al pensament, el delictes, el delinqüent, etc. Les disciplines universitàries també tenen molt a veure atès que, en un primer moment, eren criminòlegs, psicòlegs i mestres els que hi treballaven; després, ja apareix la figura de l'ES amb una formació específica i amb un bagatge per a intervenir. Per tant, en l'àmbit penitenciari es comença a potenciar molt l'educació i la part psicològica de la persona i això va evolucionant fins a arribar a l'actualitat (Julio, ES, 2020).

Ara bé, la presó està incrustada en la societat perquè, malgrat tenir un mur, és molt permeable amb tot el que es viu i succeeix a l'exterior. Així doncs, el sistema normatiu de gènere, com a la societat, també segueix molt present als CP, afirmació amb la qual coincideixen tots els entrevistats/des. L'exemple més clar és que, encara avui dia, la llei penitenciària recull que el criteri de separació dels presos/es és, principalment, el sexe, de manera que el binarisme està en la llei marcant si ets home o dona, tal com apunta en Julio.

A l'hora de parlar del col·lectiu LGTBI, tots els entrevistats/des es focalitzen en les persones trans*, ja que coincideixen que visiblement, organitzativament i jurídicament són les que han causat més controvèrsia al llarg de la història, especialment en les presons d'homes. En Julio, en Jordi i la Laia (RG, 2020⁶) afirmen que, abans de la Instrucció 3/2009, les dones trans* que constaven com a homes als seus documents vivien als centres d'homes totes juntes i sense cap mena de coexistència amb la resta d'interns, només en activitats puntuals. Aquest fet creava una certa expectació davant dels altres i que el tracte envers elles no fos en general respectuós, atès que hi havia una diferenciació evident. Com sempre, el que ocorria dins de presó es devia al que estava succeint fora en aquell temps, en què la diversitat sexual i de gènere encara no estava prou acceptada i integrada (Julio, ES, 2020). No obstant això, en Julio recorda que a finals dels anys 80, quan treballava a la Model, participaven tots els interns/es en les obres de teatre, amb l'única diferenciació que els homes feien el paper d'home i les dones trans* de dones, però es creava un espai de convivència i de respecte generalitzat. A més, remarca que en aquest temps també se'ls començava a anomenar pel seu nom sentit en comptes del seu nom oficial, però com una concessió: «si ella quería llamarse Luisa le llamábamos Luisa, había una tolerancia en ese sentido» (Julio, ES, 2020). D'aquesta manera, el binomi home-dona seguia fent palès, però el respecte

---

⁶ D'ara endavant, aquesta persona s'anomenarà directament "Laia" quan es faci servir un estil directe per a facilitar la lectura.

i la tolerància començava a proliferar, tant entre els interns/es com amb els treballadors/es. No obstant això, els grans canvis, el que serà una política planificada, vindrà determinada pels canvis legals posteriors, ja que es posa sobre la taula que hi ha unes persones amb una realitat diferent i, per tant, en algunes coses també necessiten una atenció diferent de la resta:

- La Instrucció 3/2009 del Departament de Justícia de la Generalitat es basa en la *Ley 3/2007, reguladora de la rectificación registral de la mención relativa al sexo de las personas*.
- La Instrucció 1/2019 del Departament de Justícia de la Generalitat es basa en els canvis que introdueix la Llei 11/2014 per a garantir els drets de LGTBI i per a eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia.

En les dues instruccions, l'eix principal és el dret de les persones trans* a ser anomenades pel seu nom sentit. Com esmenta en Julio, passa de ser quelcom que demana l'altra persona i un decideix respectar-ho a un dret formal recollit en la normativa. Amb la Instrucció 1/2019, també es facilita que aquestes persones puguin estar en centres o mòduls del seu gènere sentit, tot i no estar registrat aquest canvi en el Registre Civil «y junto con este derecho van otros, la diferencia es que cuando son derechos los puedes exigir» (Julio, ES, 2020). Així, tenint en compte que hi ha sensibilitats diferents i, sobretot, hi ha desconeixement es comença a veure que s'han de fer coses, però les Lleis i les Instruccions no canvien les actituds, les concepcions ni les pràctiques. Per això, és tan important la creació de la figura de les i els RG en 2009 per part de la Direcció General de Serveis Penitenciaris⁷, com observadors i motivadors del canvi de perspectiva cap a una perspectiva de gènere dins dels CP. A partir d'aquest moment, es fan procediments i es donen ordres a totes les presons catalanes per tal que es compleixin les instruccions, a la vegada que es comencen a fer programes, guies, cursos, formacions, material de difusió, etc. per a intentar sensibilitzar a les i els professionals que treballen en l'àmbit penitenciar (Julio, ES, 2020). Ara bé, no és fins a l'any 2015-2016 que la realitat LGTBI a les presons determina nous plantejaments i formacions, ja que anteriorment es vinculava la perspectiva de gènere, principalment, a les dones i la violència masclista. D'aquesta manera, la perspectiva de gènere, que fa poc temps no es parlava a les presons, es va expandint de forma progressiva com succeeix en la societat atès que, com diu en Julio: «se intenta que haya un cambio de mirada y todo vaya a mejor dentro de los centros penitenciarios». Tant és així que l'any

---

⁷ Des de l'any 2019, la Direcció General de Serveis Penitenciaris ha crescut de rang i s'ha transformat en la Secretaria de Mesures Penals, Reinserció i Atenció a les Víctimes.

2017 es constitueix la Comunitat de Pràctiques de RG, la qual inicia la creació del Programa de Perspectiva i Equitat de Gènere, i l'any 2019 es percep un suport institucional important que permet fer la Guia de RG (Sara, ES/RG, 2020⁸ i CEJFE, 2020).

Aquesta línia històrica de la presó i, concretament, la del col·lectiu LGTBI dins de la mateixa és necessària per entendre les accions i actuacions socioeducatives que es duen a terme en l'actualitat, ja que el canvi en la normativa penitenciària marca també canvis en aquestes. En referència a aquestes és important assenyalar que són les i els RG⁹ qui, principalment, s'encarreguen de dur-les a terme, els quals vetllen per la perspectiva de gènere dins de l'àmbit penitenciari a Catalunya. Així mateix, l'Associació ACATHI, des del 2018, treballa amb aquests/es professionals per afavorir el reconeixement i la inclusió de la diversitat cultural, sexual i de gènere dins de presó. Ara bé, si bé totes les presons estan sota la mateixa normativa, no totes tenen el mateix ritme en la integració de la perspectiva de gènere (Beatriz, ACATHI, 2020¹⁰ i Sara, ES/RG, 2020). Per això, s'ha de tenir present que les que accions/actuacions socioeducatives que es recullen a continuació no es donen o no de la mateixa manera en tots els CP de Catalunya.

Una de les actuacions/accions socioeducatives que realitzen és **l'atenció individualitzada**, on fan un seguiment de les persones LGTBI vetllant perquè compleixin els seus drets i fent les derivacions pertinents. En aquestes fan una detecció de les seves necessitats a partir de les seves històries de vida, ja que destaquen que aquestes són molt significants a l'hora de reconstruir el seu context familiar, social, polític i cultural així com tots aquells fets que les han marcat (Beatriz, ACATHI; Laia RG; Jordi ES/RG i Julio, ES, 2020). La Sara remarca que en aquestes també treballen els seus estats d'ànim, les orienten cap a activitats que poden fer, parlen del seu dia a dia i les relacions que estableixen, com resolen i/o gestionen els conflictes amb els altres interns/es o professionals, etc. D'altra banda, en Jordi afirma que es realitza molt d'acompanyament cap a l'exterior, atès que promoure i facilitar la seva integració a la vida en societat les ajuda a trobar-se més tranquil·les i segures dins de presó. Malgrat això, en Julio i la resta de professionals incideixen que aquesta atenció individualitzada

---

⁸ D'ara endavant, aquesta persona s'anomenarà simplement "Sara" quan es faci servir un estil directe per a facilitar la lectura.

⁹ Les i els RG són professionals de diferents disciplines, com ara educadors/es socials, treballadors/es socials, psicòlegs/es, mediadors/es socioculturals, monitors/es de tallers, etc.

¹⁰ En endavant, aquesta persona s'anomenarà directament "Beatriz" quan es faci servir un estil directe per a facilitar la lectura.

no és exclusiva de les persones LGTBI sinó que la tenen tots els interns/es. L'única diferència és que amb aquest grup apareixen temes relacionats amb la condició de trans*, la reclamació de la roba, els productes per mantenir una estètica determinada, etc. i compten amb el suport d'associacions com ACATHI, la qual treballa amb el col·lectiu específic.

En el cas que la persona LGTBI sigui migrada o hagi tingut un procés de migració treballen el dol per haver deixat el país de procedència i la seva família, la tipologia del delicte pel qual es troben complint condemna, l'obligatorietat de la comissió delictiva, etc. Tanmateix, si detecten que algunes d'aquestes són susceptibles de sol·licitar asil, les faciliten tota la informació necessària i les inicien el procés per tal que aquest es pugui fer amb les màximes garanties. El mateix si aquestes expressen que han patit explotació delictiva i sexual, ja que poden contactar amb entitats que col·laboren amb la protecció de dones obligades a delinquir. En Jordi i la Beatriz afirmen que això és una qüestió bàsica molt important que abans no es contemplava, atès que la majoria de dones trans* que entren a presó són susceptibles de sol·licitar protecció internacional per diferents raons. Seguint amb les persones trans*, també destaquen que aquestes tutories les ajuda a conèixer en quin moment del trànsit es troben i quin és el seu desig. Això és molt important, perquè, des de presó i amb el suport d'un metge de Trànsit, poden iniciar el procés de medicació hormonal i/o quirúrgic si així ho consideren. Alhora, també treballen amb elles el tema del reconeixement de gènere, és a dir, si volen quedar-se en la presó on han estat assignades o en un centre on el seu gènere sentit sigui coherent amb la seva demanda. Altra de les coses que fan en aquestes tutories és fer un seguiment en la unitat de convivència: se'ls dona l'opció de viure soles o amb altra persona, podent escollir amb quin gènere volen conviure, és a dir, si amb persones del seu gènere sentit o del seu sexe biològic. Inclús, se'ls ofereix l'opció de dutxar-se soles en cas de demanar-ho. Tot això, com diu la Laia, és un reconeixement dels seus drets que apareix a la legislació catalana i també un reconeixement a les necessitats diferents que tenen en relació amb la resta d'interns/es.

A banda de treballar de manera individual amb les persones LGTBI, també es fan **actuacions i accions socioeducatives amb tot el col·lectiu**. En Jordi explica que a Brians 2, un dia a la setmana, es fa un grup LGTBI i surten dels seus mòduls per a reunir-se i fer xerrades o sessions de cinefòrum, on es treballen temàtiques o problemàtiques que resultin importants abordar col·lectivament. Tanmateix, esmenta que aquestes trobades són molt necessàries perquè, encara que hi ha consciència de grup, no tots/es tenen una bona relació. Per exemple, entre les dones trans* es generen conflictes entre les que han fet un trànsit normalitzat i binari i les que es troben ambigües

en termes de gènere. Així doncs, és un espai on poder compartir experiències, però també reflexionar sobre aquestes qüestions i treballar l'assertivitat, el respecte cap als altres i la no discriminació. La Beatriz incideix en la importància d'aquestes, afirmant que és un grup d'entre iguals on poder identificar-se i parlar sobre experiències, sentiments i aspiracions que no poden compartir en altres espais dins del centre penitenciari. A més, destaca l'activitat del cinefòrum per la bona acollida que té entre els interns/es, ja que els ajuda a la reflexió personal, el diàleg amb un mateix i l'adquisició d'un criteri propi, al mateix temps que interioritzen nous valors i hàbits i afavoreixen el reconeixement de la diversitat. En altres paraules, és l'excusa perquè puguin posar-se en el paper d'una altra persona i, alhora, analitzar i jutjar una situació d'una manera més lliure i objectiva, sense haver-se de sentir implicats/des. A part de tot això, de forma puntual, les i els RG, conjuntament amb ACATHI, fan activitats conjuntes amb l'escola i la biblioteca, a més de sessions de sexualitat i d'educació sexual.

Paral·lelament d'aquestes **accions/actuacions socioeducatives** individuals i grupals amb les persones LGTBI, també es duen a terme les **dirigides a tota la població interna**, independentment de la seva orientació sexual i/o identitat de gènere. Tots els entrevistats/des coincideixen que la presó, malgrat tenir un mur, és molt permeable amb tot el que es viu i succeeix en la societat i el gènere està molt present en el nostre dia a dia; per això, tots/es ressalten la importància de treballar la perspectiva de gènere en l'àmbit penitenciari de forma transversal. En Jordi, la Laia i la Sara destaquen que aprofiten els dies commemoratius (com pot ser el 25N, el 8M, el Dia de l'orgull gai o el Dia de suport de les persones trans*) per a fer diferents activitats per a treballar la tolerància, la diversitat, l'empatia i el respecte, entre d'altres. El primer esmenta que a Brians 2, a més, pengen la bandera LGTBI o el llaç de la dona a la façana per tal que ho vegin tots els interns/es, a part de convidar a diferents companyies externes per a la representació d'obres teatrals o fer xerrades de conscienciació on tots/es puguin reflexionar, debatre i expressar la seva opinió obertament sobre el gènere. Tanmateix, que a Nadal, Sant Jordi i la Mercè fan trobades de parades on participen diferents grups de treball¹¹ com el LGTBI, el qual compta amb ACATHI com a identitat referent. En aquestes, les i els RG, ACATHI i les persones del col·lectiu que vulguin fan educació per a tothom i visibilitzen la situació LGTBI a presó. En el cas del CP de dones, la Laia destaca que dins dels diferents programes, independentment de l'àmbit, sempre s'inclou temes relacionats amb les dones i es parla de les identitats de gènere i les orientacions sexo-afectives. Per exemple, al taller d'expressió artística treballen a partir d'emocions i

---

¹¹ A part del col·lectiu LGTBI, hi ha altres grups de treball com el d'esport, reciclatge, responsabilitat parental, etc. Cadascun d'aquests té una identitat referent que també col·labora en la parada (Jordi, ES/RG, 2020).

dels casos individuals de cada interna; aleshores, quan sorgeix algun tema relacionat amb LGTBI, es treballa en l'àmbit individual i col·lectiu. La Beatriz incideix en els tallers de sensibilització oberts a tothom que vulgui assistir, en què treballen el respecte i el coneixement de les diversitats. La intenció és, per una banda, que els interns/es sentin coses noves perquè, possiblement, tenen una realitat de la qual no han parlat mai o només en un espai individual; per l'altra, que les persones LGTBI detectin aliats dins i fora del col·lectiu, és a dir, que en algun moment donat puguin comptar amb aquelles persones, sense prejudicis. A més de tot això, hi ha col·laboradors externs amb programes específics dins de presó que duen a terme activitats/accions socioeducatives puntuals, les quals incorporen la perspectiva de gènere. L'Alejandro, per exemple, fa un programa de Noves Masculinitats en què proposa replantejar la idea de masculinitat hegemònica i ofereix altres models més igualitaris, el que provoca un canvi de mentalitat més oberta a tots els interns. A part d'aquestes activitats, en Julio afegeix que hi ha d'altres, com anar a l'escola, treballar, fer algun tipus de programa, etc. on no es treballa el gènere pròpiament però tots/es participen conjuntament i també són molt positives per a la seva convivència.

Totes les accions i actuacions socioeducatives esmentades generen un **impacte molt significatiu** en les persones LGTBI i això és la **fortalesa principal** que més en destaquen els entrevistats/des, atès que, com diu en Jordi: «dins de lo feliç que es pot estar a una presó, les actuacions que fem acompanyen molt, pots estar feliç però sentir-te acompanyat és molt important». Saber que la seva particularitat no és condicionant de greuges les ajuda a sentir-se més segures i amb més llibertat en la seva acollida però també durant la seva estada a presó, en concret aquelles que provenen de cultures menys obertes. La Beatriz ho corrobora i afegeix que en el moment que aquestes persones troben un espai on poder identificar-se, sigui en les accions individuals o grupals, els resulta més fàcil sortir de l'armari o ser visibles. Per tant, fa que estiguin més tranquil·les i no tenir por del comentari, no només dels altres interns/es sinó també dels mateixos professionals; inclús, els típics comentaris que estan normalitzats en la societat i semblen innocus, però que fan mal i més en un espai com la presó. Sí que és cert que les dones viuen les seves relacions sexo-afectives amb molta més llibertat i naturalitat, mentre que en la presó d'home aquesta obertura no és tan visible. Tot i així, l'impacte d'aquestes accions i actuacions socioeducatives són reals en ambdós sexes així com en el col·lectiu LGTBI, perquè, com afirmen la Beatriz i en Jordi, aquest impacte a la llarga els empodera, el que els hi ajuda a enfortir la seva seguretat i la seva autoestima. En relació amb la resta de la comunitat penitenciària, en Julio afirma que la conscienciació sobre la perspectiva de gènere que es treballa a les diferents

actuacions/accions també els està afectant favorablement: hi ha un canvi de mirada cap als altres més tolerant i respectuosa, de manera que les relacions que estableixen amb tothom, i concretament amb el col·lectiu LGTBI, són més empàtiques i positives, entenent que: «parte de vivir es respetar las opciones de los otros que no nos afectan» (Julio, ES, 2020). Aquest impacte, com és obvi, fa que l'estada de la població penitenciària, independent de ser o no LGTBI, sigui més enriquidora i puguin tenir una verdadera reinserció social perquè, com afirma en Jordi i la Laia, treballar-ho de manera transversal amb els tres agents —des de la individualitat de la persona LGTBI passant pel col·lectiu concret fins a tots els interns/es— fa que el treball funcioni, ja que tota la població interna té accés a la mateixa informació i coneixement. Per això, tots coincideixen en el fet de seguir treballant en la mateixa línia.

Tot i les forteses esmentades, aquestes activitats i accions presenten **mancances**. Una d'elles, és la **no continuïtat** d'algunes d'aquestes quan les persones LGTBI estan en tercers graus o permisos. Per exemple, els tràmits/derivacions que les faciliten des de presó (com els processos d'asil, de trànsit, etc.) deixen de gestionar-los perquè un altre professional de règim obert ho continuarà fent, el que causa sentiments trobats tant en les i els RG com en les persones LGTBI si el seguiment no es dona com era fins al moment. Per una banda, els primers senten que no poden fer res al respecte si veuen quelcom que no troben bé. Per l'altra, les persones LGTBI se senten desamparades atès que senten que han de tornar a començar un procés que ja tenien iniciat i segur. Pel que fa a això, en Jordi esmenta: «a mi em sembla trist que vulguin quedar-se a presó fins que acabin la condemna perquè elles han de sortir quan els hi toca». Vinculat a aquest fet, en Julio troba a faltar la **connexió entre el treball a presó** i el que es fa fora, afirmant que aquesta facilitaria molt més el trànsit cap a l'exterior i la verdadera reinserció social d'aquestes persones. Una altra de les limitacions és la **manca de més formació** envers les i els professionals per aplicar la perspectiva de gènere, ja que amb aquesta podrien adaptar molt millor els diferents programes. La Laia ho afirma: «es fa una mica per intuïció (...) per molta voluntat que tinguem i encara que ens autoformem, necessitem formació». La falta de temps també és un dels punts febles: les i els **RG només compten amb quatre hores** setmanals per poder exercir com a tal i, per tant, dur a terme totes les accions/actuacions esmentades. A part d'això, en Jordi diu que **sovint es funcionalitza la feina i hi ha un risc de desídia**. Tot això fa que, moltes vegades, no puguin fer tot el que desitjarien o no de la manera que voldrien, però el seu afany de crear els porta a no desistir i «fer tot el possible» (Jordi, ES/RG, 2020). La Beatriz apunta una debilitat més en relació amb aquest últim punt, afirmant que si hi hagués més **treball en xarxa** entre tots els professionals, es podrien fer més accions i

actuacions socioeducatives. També, assenyala que la presó és un espai heteropatriarcal i normatiu, per la qual cosa, depenent del centre penitenciari i qui la dirigeix en un moment o altra, **la sensibilitat quant al gènere i la diversitat té un ritme diferent**. I això també influeix a l'hora de fer treballar-ho de forma transversal amb els interns/es visiblement no LGTBI.

6.2. Segon eix: Línies de futur dels educadors/es socials

Actualment, les i els ES són un tècnic més dins de presó però amb un paper significatiu dins d'aquesta, ja que la seva funció principal és la de realitzar intervencions socioeducatives, les quals són molt importants en la participació social i reinserció social de les persones internes. Malgrat això, encara hi ha un sentiment generalitzat que es podria fer més dins de l'àmbit penitenciari, plantejar noves obertures a partir del que ja es fa actualment envers el col·lectiu LGTBI.

La instrucció 1/2019 és transgressora quant al fet que s'adequa a la situació actual i a la realitat d'un grup de la població. No obstant això, un dels aspectes que destaca en Jordi com altres professionals és el fet que hauria d'haver-se potencialitat i integrat més coses que encara queden pendents, com és el tema de la identitat i l'expressió de gènere no binària. Aquesta Instrucció se centra en el tractament, la ubicació i la convivència situacional de persones trans* a presó, però no recull de manera explícita la diversitat en gènere envers les persones fluides, queer, homosexuals o intersexuals. Una de les seves propostes en aquest aspecte és que aquesta **instrucció sigui més avançada o ajustada al futur**, tenint en compte que el gènere és esfèric i va canviant.

Tanmateix, un altre dels reptes de les i els ES que destaca és que la **presó no sigui binària**, perquè incideix que és molt difícil treballar el gènere correctament quan el sistema penitenciari mundial és binari i el principal criteri de separació de les persones recluses és el criteri del sexe. Una de les opcions que ell proposa són les unitats mixtes, ja que aquestes contribuirien a reconstruir el gènere, de manera que s'evitarien molts dels problemes existents en relació amb aquest. En el cas concret del col·lectiu LGTBI, per exemple, aquest quedaria desdibuixat i normalitzat, com qualsevol altra persona "binària". Ara bé, ressalta que, encara avui dia, no s'està preparat per aquests canvis, raó per la qual s'ha de seguir treballant la sensibilització cap a les i els professionals que treballen en l'àmbit penitenciari.

A part de tot això, la Sara ressalta que si bé és cert que les i els RG amb ACATHI estan duent a terme accions i actuacions socioeducatives dins de presó (vegeu [6.1. Primer](#)

[eix](#)), encara queda molt recorregut per a fer. La teoria, la intenció, la formació i els objectius existeixen i es conjunta a tothom per igual, però el ritme d'integració de la perspectiva de gènere no és el mateix en els diferents CP de Catalunya. I és que cada presó té una idiosincràsia concreta, per la qual cosa els tempos i els ritmes són molt diferents en cadascuna. Com esmenta ella, «això no significa que no existeixin consignes comunes, sinó que cada centre penitenciari és un món». Per tot això, afirma que un altre dels desafiaments de les i els ES és aconseguir que la **perspectiva de gènere sigui igual de permeable en totes les presons de Catalunya**. D'aquesta manera, totes les actuacions/accions socioeducatives, tant al col·lectiu LGTBI com a la resta d'interns/es, es podran portar de la forma esperada i la perspectiva de gènere es podrà treballar de manera transversal i amb un enfocament interseccional.

Pel que fa a això, en Julio afegeix que altra dels reptes de les i els ES és acabar de **consolidar la perspectiva de gènere** a presó, que tot el que s'està fent actualment quedi com una presència assumida i integrada. I és que aquesta es treballa a presó a través de dinàmiques o activitats específiques de programes però és opcional, de manera que no tots els interns/es participen. Per aquest motiu, ell proposa que la perspectiva de gènere es treballi de manera transversal i en tots els espais intentant avançar sobre l'**espai obert**, és a dir, que es facin accions que incideixin, per exemple, en la vida quotidiana del mòdul o de l'espai de la presó. La Sara apunta que la **dinamització del mòdul** pot ser una molt bona opció, atès que per desconeixença i/o prejudicis hi ha dinàmiques que els interns/es no proposarien. Així, destaca la importància que les i els ES, coordinant-se amb la resta de l'equip de tractament i dels i les monitores de tallers, proposin o dissenyin activitats per oferir respostes a l'ocupació del temps lliure, on es prioritzi treballar les relacions interpersonals, la convivència i l'equitat. A part d'això, aquesta també remarca la importància que la perspectiva de gènere s'integri en totes i cadascuna de les àrees que treballen. En cas de l'**àrea individual-tutories**, afirma que, a part de treballar el que ja es fa, es pot aprofitar per introduir el discurs de gènere en les reflexions sobre actuacions, conducta, llenguatge, o com es relacionen i s'expressen tant amb la resta d'interns com amb professionals, familiars, etc. «L'objectiu seria generar interrogants, dubtes, visions... noves i diferents sobre estereotips, rols, mandats de gènere, diversitat... per anar modificant de mica en mica actituds, pensaments, comentaris...» (Sara, ES/RG, 2020). Tanmateix, afegeix que en aquestes també podrien treballar el tipus de relació que mantenen amb la família, atès que ressalta que reflexionant i qüestionant els papers dels membres els hi permet obrir nous interrogants on poder treballar. «És un bon moment per parlar quin paper tenen ells, com es relacionen, qui assumeix responsabilitats i qui són les persones que

més cuiden...» (Sara, ES/RG, 2020). Respecte dels **programes d'intervenció** en funció de l'àmbit que treballen (toxicomanies, violència, educació vial, emocions, etc.), comenta que aquests venen molt estructurals i pautats en contingut teòric per la persona que els imparteix i en les activitats que han de realitzar els interns/es, de manera que no sempre tenen incorporada la perspectiva de gènere tant en el llenguatge com en les activitats a desenvolupar. En aquest sentit, ella ressalta que, en el seu cas particular, sempre es mira molt bé les diferents sessions de cada programa per introduir la perspectiva de gènere en la mesura del possible i treballar-ho també en les reflexions i comentaris que fan els interns. «Per exemple si l'activitat planteja parlar d'emocions, valors... i utilitza un llenguatge sexista, o hi ha fotos de famílies tradicionals, parla de persones reproduint rols... ho modifiques i d'aquesta manera ja ho introdueixes» (Sara, ES/RG, 2020). Per aquest motiu, creu que és important i necessari que tothom incorpori aquest enfocament en les sessions que realitzen. A més, destaca que en el **Pla Individual de Treball de l'Intern**, a part de recollir els objectius, programes i activitats que ha de realitzar l'intern/a, també poden incidir en qüestions-valors bàsics com són les responsabilitats, el respecte... Amb tot això, com apunten en Julio i ella, la perspectiva de gènere estarà integrada en tots i cadascun dels espais i activitats que es realitzen a presó i, entre altres coses, se sensibilitzarà, integrarà i normalitzarà les diferents orientacions sexuals i expressions de gènere existents.

En Julio, també destaca el **tema laboral**, ja que considera que a les presons s'està donant més avantatges a les persones trans* que en el carrer en oferir-les feina en els tallers, de la mateixa manera que les persones "binàries". Això és un avanç important però, com ell afirma, si no fan connexions perquè a l'exterior es pugui aprofitar les experiències que els interns/es estan fent en els centres, la feina feta quedarà paralitzada, no hi haurà continuació. Per tot això, incideix que altra de les perspectives de futur ha de ser pensar la manera que el treball que es realitza a presó es pugui connectar amb el que es fa fora i hi hagi certa consonància entre ambdós. D'aquesta manera, la sortida de presó de la població interna no serà repetir patrons, sinó enfocar-se cap a projectes i accions que els permetin una verdadera reinserció social.

Així mateix, ressalta el fet que s'hagi escollit les paraules **educació** i **social** per a referir-se a la professió però crítica que, cada vegada més, les i els professionals estan pensant més en l'educació i no tant en la part social, el que deriva que acabin fent molt de treball individual i pensant menys en el que és el compromís amb la comunitat en la qual es viu. A raó d'això, defensa que tant a presó com en altres àmbits és necessari relativitzar la feina de despatx i bolcar-se més en allò social i als espais més informals, atès que aquests es poden convertir en educadors i transformadors cap a la persona que

s'acompanya. I és que afirma que a les presons moltes vegades l'educació social es concreta en activitats o dinàmiques dins de l'aula i el que passa a la vida quotidiana, a les interaccions entre persones, acaba sent regulat pel codi disciplinari: en el sentit que no hi ha un disseny d'accions que fomentin la pràctica d'altres maneres de resoldre conflictes o posar en pràctica competències apreses.

La Beatriz puntualitza que altres de les tasques que han de fer tots els professionals, no només les i els ES, és ser capaços de **construir en l'imaginari propi persones diverses**, per tal de poder atendre les persones amb què es treballa com es mereixen i no posar-les una etiqueta. I assenyala que si aquells que manen promouen el respecte per la diferència simplement amb el llenguatge, serà més fàcil que la resta de professionals no facin atacs homòfobs amb les seves expressions o paraules binàries. En efecte, com ella incideix, si la mirada i el tracte que reben el col·lectiu LGTBI per part dels professionals és de respecte i de promoure els seus drets, aquests s'expressaran de manera més lliure i segura i serà més fàcil que la resta d'interns/es també ho faci.

A més, un altre dels reptes que remarca la Beatriz és el fet de potenciar el **treball en xarxa**, el qual abasti tots els departaments de la institució i que fomenti la coordinació amb altres entitats, ja que critica que a vegades no es fa i aquest és molt necessari i important. Primer, perquè es podrien fer moltes més accions i actuacions socioeducatives de forma transversal, però també perquè facilitaria que els interns/es es trobessin millor durant la seva estada a presó i, per tant, poguessin sortir al món exterior d'una millor manera.

Per acabar, tots els entrevistats/des coincideixen en el fet que el gran repte de les i els ES, i en general de tots els professionals tant de l'àmbit d'interior com de tractament, és **aconseguir una societat igualitària i, consegüentment, presons mixtes**. Per això, destaquen la importància de seguir duent a terme formacions d'informació, sensibilització i normalització, ja que dins «les persones del col·lectiu LGTBI no se sentiran doblement agredides ni menyspreades i també facilitarà que d'altres interns que mai s'han mostrat, puguin expressar la seva identitat», tal com també apunta la Sara. Tot això, per tant, influirà de forma positiva en tota la població penitenciària i, en particular, en les persones amb una orientació sexual i/o identitat de gènere no hegemònica.

7. Conclusions i consideracions finals

La dificultat de trobar bibliografia escrita sobre l'objecte d'estudi ha obligat a dur a terme un procés d'entrevistes exhaustiu, però clau per a poder conèixer què es fa actualment amb el col·lectiu LGTBI a les presons catalanes i quines són les línies de futur de les i els ES que treballen en aquest àmbit amb dit col·lectiu.

Si hi ha una evidència clara és la següent: la perspectiva de gènere en les actuacions i accions socioeducatives destinades al col·lectiu LGTBI i, en general, a la població reclusa en Catalunya és una realitat, una realitat molt prematura però que ja és tangible. Les i els RG, conjuntament amb associacions com ACATHI, són qui s'encarreguen principalment de vetllar perquè aquesta sigui present en tots els CP. Això no és un fet casual: la Instrucció 3/2009 i la 1/2019 del Departament de Justícia de la Generalitat marquen un abans i després en l'àmbit penitenciari català, atès que posen sobre la taula que existeixen persones amb una realitat diferent i, com a tal, s'han de fer coses diferents que atenguin a les seves particularitats. Així, a partir d'aquest moment, es pot afirmar que els serveis penitenciaris, com a organismes públics de caràcter social, donen resposta als reptes transformadors que es plantegen en la societat, la qual és plural i diversa.

Una de les coses que es fan són accions/actuacions socioeducatives, les quals s'engloben en tres àmbits: **atenció individualitzada a les persones LGTBI**, **activitats grupals amb el col·lectiu** i **activitats obertes a tota la comunitat penitenciària**, independentment de la seva orientació sexual i/o identitat de gènere. La finalitat d'aquestes és formar a tots i totes en valors d'equitat, tolerància i respecte a la diversitat com també que tinguin una actitud crítica contra qualsevol forma de discriminació. El seu impacte és indiscutible: el col·lectiu LGTBI se sent més recolzat, segur i empoderat en sentir que pot mostrar-se amb normalitat, mentre que la resta desenvolupa una mirada més empàtica cap als *altres*. En efecte, treballar-ho amb els tres agents fa que l'efectivitat d'aquestes actuacions/accions augmenti exponencialment. Això no només fa que l'estada dels interns/es mentre compleixen condemna sigui més enriquidora, sinó que el trànsit de la presó a la comunitat, és a dir, els processos de reinserció social siguin realment efectius.

Aquestes són les forteses d'aquestes activitats/accions, però també presenten mancances. Ara bé, no són debilitats pròpiament d'aquestes sinó més aviat estructurals, com és la falta d'hores per part de les i els RG i la falta de més formació a la resta de professionals per a poder aplicar la perspectiva de gènere com cal. Per això, és

necessari facilitar la formació obligatòria i continuada en sensibilització i la presa de consciència a tots els treballadors/es que treballen dins dels CP: però no només dels del Departament de Justícia sinó de la resta que també participa, com els del Departament de Salut o del Departament d'Ensenyament, per exemple. D'aquesta manera, es podrà dur a terme i mantenir la perspectiva de gènere i, en conseqüència, realitzar més accions/actuacions socioeducatives d'una manera més transversal. Alhora, la figura del RG quedarà sostinguda i no tindrà tanta càrrega de treball, la qual actualment li costa assumir amb el poc temps que té per dedicar-hi.

A banda d'això, també es detecten altres problemàtiques, ja que el ritme d'integració de la perspectiva de gènere no és el mateix en totes les presons malgrat que la normativa és conjunta per a tots els CP de Catalunya. La idiosincràsia pròpia de cadascuna té molt a veure en això, però també el fet que aquesta és molt incipient, tot i començar l'any 2009. Per aquest motiu, és molt lent canviar i integrar coses noves com també modificar posicionaments, principis i actituds de tothom, i més quan l'estructura de la presó segueix sent molt heteronormativa i rígida. Aquest fet fa que les accions/actuacions socioeducatives no siguin tan recurrents ni estiguin tan integrades en algunes presons com en aquelles que han incorporat la perspectiva de gènere a un ritme més ràpid.

Aquest fet obliga a les i els ES, com altres professionals que treballen en l'àmbit penitenciari, a seguir treballant diàriament perquè la perspectiva de gènere quedi com una presència integrada i assumida en totes les presons. No obstant això, és treball de tothom que això sigui una realitat que perduri en el temps, i no sigui quelcom espontani sorgit d'un moment concret.

El primer que s'ha de fer, com s'ha dit anteriorment, és donar **més formació de sensibilització** a tots els treballadors/es però, a més, **potenciar el treball en xarxa** per a continuar fomentant la sensibilitat envers el gènere, facilitar la informació, l'intercanvi d'idees, de projectes, etc. Així, s'expandirà la perspectiva de gènere en tots els CP d'una manera més ràpida i efectiva i, alhora, es podran fer més accions/actuacions socioeducatives. I és que si el canvi no ve primerament de part de les i els professionals que treballen, difícilment serà possible aconseguir canvis en la presó i, en conseqüència, en el col·lectiu LGTBI i en la resta d'interns/es. A l'exterior s'ha fet molt de treball en xarxa amb entitats, associacions, etc. per anar modificant les coses i crear una mirada més tolerant i respectuosa envers la diversitat. Gràcies a això, s'han anat aconseguint canvis a l'hora de normalitzar el col·lectiu LGTBI, per la qual cosa és important i necessari extrapolar-ho a la presó.

Tot això, facilitarà, seguidament, que en tots els CP hi hagi:

- **Espais d'empoderament al col·lectiu LGTBI**, per tal que puguin parlar obertament de la seva situació, expressar-se, trobar còmplices dins del mateix i es pugui fer un acompanyament i assessorament com cal durant la seva estada a presó. Així mateix, fer servir la possibilitat que es té en els CP de fer visites programades per tal de vincular-los a entitats, associacions, etc. i facilitar la seva vida a l'exterior.
- **Treball amb la resta d'interns/es la informació, sensibilització i normalització** de les diversitats perquè les coneguin, entenguin i respectin, a la vegada que siguin coneixedors que existeixen unes lleis que les emparen.

Malgrat això, la idea és que la perspectiva de gènere arribi a entrar de forma transversal i amb un enfocament interseccional dins de presó perquè, fins ara, les actuacions i accions socioeducatives són específiques de programes i opcionals, de manera que no tots els interns/es participen. La transversalitat, d'una banda, és clau per a poder integrar-la en tots els espais i activitats de la millor manera, més enllà d'unes activitats o dinàmiques específiques. D'altra, la interseccionalitat també és necessària, perquè la població interna, siguin homes, dones o LGTBI, són molt diversos pel que fa a les cultures, classes socials, religions, etc., per la qual cosa també s'ha de tenir en compte a l'hora de treballar la perspectiva de gènere. Tot això, repercutirà positivament en la vida quotidiana del mòdul i de l'espai de la presó i, en conseqüència, facilitarà molt més la sensibilització, integració i normalització de les orientacions sexuals i expressions de gènere en tots els CP de Catalunya.

Si s'aconsegueix tot això, és a dir, si es treballa correctament i s'integra la perspectiva de gènere en tots CP, un dels grans reptes de futur del model penitenciari català és **crear presons mixtes**. Aquestes no només ajudaran a reconstruir el gènere més enllà del binarisme *home* o *dona*, sinó també que no hi hagi diferenciacions per qüestions d'identitat sexual i de gènere. És treball de les i els ES, com de la resta de personal que treballa en l'àmbit penitenciari, seguir potenciant aquest camí que acaba de començar fa relativament poc, per tal de trencar amb la normativitat i la masculinitat hegemònica que segueix vertebrant les presons. I és que el reconeixement i el respecte de les diferents identitats sexuals, com és el cas del col·lectiu LGTBI, només serà possible en un món on la perspectiva de gènere es consolidi, en el qual s'hagin alterat les estructures de poder. Com diu la dita: «el significado de la vida no es simplemente existir, sino moverse adelante, conseguir y conquistar».

Bibliografia

Álvarez del Cuvillo (2010). El género como categoría y las categorías de género. *Revista de Derecho Social*, 52, 79-112. Recuperat de: <https://rodin.uca.es/xmlui/bitstream/handle/10498/18839/Ge%cc%81nero%20como%20Ocategori%cc%81a.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Arnal, J. (2010). Metodologies de investigació educativa. A M.C. Vidal (coord.), *Mètodes i tècniques d'investigació socioeducativa*. (pp. 5-88). Barcelona: UOC (Materials docents).

Bodenhofer, C. (2019). Estructuras de sexo-género binarias y cisnormadas tensionadas por identidades y cuerpos no binarios: Comunidades educativas en reflexión y transformación. *Revista Punto Género*, 12, 101-125. Recuperat de: <https://revistas.uchile.cl/index.php/RPG/article/view/56250/59495>

Boletín Oficial del Estado [BOE]. Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria [en línia]. Recuperat de: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23708>

Boletín Oficial del Estado [BOE] (2007). Ley 3/2007, de 15 de marzo, reguladora de la rectificación registral de la mención relativa al sexo de las personas [en línia]. Recuperat de: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2007-5585

Camacho, M. (2011). *Cuerpos encerrados cuerpos emancipados. Las políticas del cuerpo y las negociaciones identitarias de las travestis en el expenal García Moreno*. Tesina máster sin publicar. Universidad Andina Simón Bolívar. Recuperat de: <http://repositorio.uasb.edu.ec/bitstream/10644/3598/1/CON-001-Camacho%2C%20M-Cuerpos.pdf>

CEJFE (2019). *La perspectiva de gènere als centres penitenciaris*. [consulta el 23 de novembre del 2020]. Recuperat de: <http://cejfe.gencat.cat/ca/publicacions/catalog-activitatsjusticia/detalls/fitxa/perspectiva-genere-centres-penitenciaris>

CEJFE (2020). *Breu història de les referents de gènere dels centres penitenciaris de Catalunya 2009-2020*. Recuperat de: http://cejfe.gencat.cat/web/.content/home/formacio/programa_compartim/Infografia_Breu_Historia_RG.pdf

Consell General de Poder Judicial (2019). *Estadística de la población reclusa*. [consulta el 23 de novembre del 2020]. Recuperat de: <http://www.poderjudicial.es/cgpi/es/Temas/Estadistica-Judicial/Estadistica-por-temas/Datos-penales--civiles-y-laborales/Cumplimiento-de-penas/Estadistica-de-la-Poblacion-Reclusa/>

Da Cunha, I. (2015). *El trabajo de fin de grado y de máster: Redacción, defensa y publicación*. Barcelona: Oberta UOC Publishing.

Equipo Nahia (2013). *Los deseos olvidados: La perspectiva de Géneros y de Diversidad Sexual en el trabajo de Cooperación y Educación para la Ciudadanía Global*. Bilbao.

Facio, A. i Fries, L. (2005). Feminismo, género y patriarcado. *Revista sobre la enseñanza del Derecho de Buenos Aires*, 6, 259-294. Recuperat de: http://www.derecho.uba.ar/publicaciones/rev_academia/revistas/06/feminismo-genero-y-patriarcado.pdf

García-Granero, M. (2017). Deshacer el sexo. Más allá del binarismo varón-mujer. *Dilemata*, 25, 253-263. Recuperat de: <https://www.dilemata.net/revista/index.php/dilemata/article/view/412000146/526>

Generalitat de Catalunya [GENCAT] (2014). Llei 11/2014, de 20 de novembre, per a garantir els drets LGTBI i per erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia [en línia]. Recuperat de: https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/ambits_tematicos/igualtat/llei11-2014/QL100.pdf

Generalitat de Catalunya [GENCAT] (2019). Instrucció 1/2019, per garantir els drets i la no-discriminació de les persones transgènere i intersexuals als centres penitenciaris de Catalunya [en línia]. Recuperat de: http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/instruccions_i_circulars/instruccio1-2019-sp.pdf

López, S. (2018). *Gènere i presó. Programa de perspectiva i equitat de gènere en l'àmbit penitenciari*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia. Recuperat de: https://dixit.gencat.cat/es/detalls/Article/genere_preso_programa_perspectiva

Missé, M (2017). *A la conquista del cuerpo equivocado*. Barcelona/Madrid: Egales

Ramírez, S. (2009). Sorgiment i fonaments bàsics de les ciències socials. A D. López (coord.), *Introducció a les ciències socials*. (pp. 5-95). Barcelona: UOC (Materials docents).

Rebollo, J. Generelo, J. i Assiego, V. (2018). *La cara oculta de la violència hacia el colectivo LGTBI. Informe delitos de odio e incidentes discriminatorios al colectivo LGTBI*. Madrid: FELGTB. Recuperat de: <https://www.ccoo.es/0365b3c2319c4f2cc4c8614aae462a25000001.pdf>

Roca, J. (2004). L'etnografia com a pràctica de camp: mètodes i tècniques. A J.J. Pujadas (coord.), *Etnografia*. (pp. 5-97). Barcelona: UOC (Materials docents).

Sánchez, L.J. (2014). Derechos puestos en agenda judicial: la identidad de género en contextos de encierro, *Revista de la Facultad de Derecho*, 5 (1), 215-134. Recuperat de: <https://revistas.psi.unc.edu.ar/index.php/refade/article/view/11531/11965>

Urra, D. (2017). TRANSgresión entre rejas: Factores de vulnerabilidad en el sistema penitenciario de Barcelona. *Athenea Digital*, 17(2), 175-200. Recuperat de: <https://atheneadigital.net/article/view/v17-n2-urra/1803-pdf-es>

Annexos

Annex 1. Aclariments terminològics dels principals conceptes claus de l'estudi.

- **Binarisme sexe-gènere:** construcció social que categoritza de manera dicotòmica les activitats, els comportaments, les emocions i l'anatomia humana en *masculí* o *femení*.
- **Sexe:** categoria que defineix les diferències físiques i fisiològiques entre homes i dones, és a dir, basades en les categories merament biològiques i que no han canviat al llarg de la història de la Humanitat, ni canvien d'un lloc geogràfic a un altre.
- **Gènere:** conjunt d'actituds, rols, comportaments i valors que s'associen a la masculinitat o a la feminitat segons els nostres codis socials i culturals, les quals han anat canviant al llarg de la història i canvien d'una cultura a una altra.
- **Identitat de gènere:** forma individual i interna de viure el gènere, és a dir, de com vivim i sentim el nostre cos i com ho portem a l'àmbit públic, el qual pot correspondre o no amb el sexe assignat en néixer.
- **Expressió de gènere:** manifestació externa dels trets que són considerats patrons propis de cada gènere i permeten suposar la identitat de gènere d'una persona.
- **Orientació sexual:** capacitat de cada persona de sentir atracció emocional, afectiva i sexual per altra persona, ja sigui del sexe oposat (heterosexual), del mateix sexe (homosexual) o ambdues (bisexual).
- **Cisgènere/cissexual:** terme per a referir-se a les persones amb una identitat de gènere alineada amb el sexe que se li va assignar al néixer.
- **LGTBI:** és la denominació més comuna per englobar les persones amb identitats de gènere i orientacions sexuals diferents de l'heterosexual, considerada la normalitzada en la societat. Hi ha altres variants com: LGBTQ, LBTP, LGBTA, LGBTQIA (que recull les persones Queer, Pansexuals i Asexuals) o la més englobadora LGTBI+, on el signe de la suma inclou a tots els que no estan recollits en les sigles anteriors.
- **Perspectiva de gènere:** categoria analítica que acull el conjunt de metodologies i mecanismes que permeten identificar, qüestionar i valorar les construccions culturals i socials pròpies per als homes i les dones, això és, el que identifica "allò femení" i "allò masculí".

Annex 2. Guió d'entrevistes

a) Referents de gènere i educadors/es socials

Presentació entrevistat/da

- En quin centre penitenciari treballes i quin és el càrrec que tens en aquests?

Presó i gènere

- Com és la presó? Quina és la seva estructura i com ha evolucionat?
- El sistema normatiu de gènere, que considera el binomi home-dona com l'únic model possible d'organització, s'extrapola a la presó? Sempre ha sigut sempre de la mateixa manera? Com influeix això als presos/es LGTBI?
- Com influeixen les etiquetes i les categories assignades en el col·lectiu LGTBI dins de presó?
- Quin ha sigut el tractament de les persones LGTBI en l'àmbit penitenciari català? El seu tractament ha sigut/és diferent de la resta d'interns/es? Per què?
- Quin encaix ha tingut i té, actualment, la perspectiva de gènere a la presó? Com està integrada (o no) dins de l'estructura dels centres penitenciaris?

Referents de gènere

- En quin context i com ha sorgit el referent de gènere? Heu/Han sorgit com a CoP o és una demanda expressa que ve donada pel Departament de Justícia?
- Com es tradueix la vostra/seva tasca en els centres penitenciaris? De quina manera queda reflectida? És una tasca del dia a dia o puntual?
- Com perceben els interns la teva/seva feina com a referent de gènere? Com incideix l'estigma en la teva/seva feina?
- Creus que el vostre/seu paper és important dins de presó? Per què?

EIX 1: Activitats/accions socioeducatives

- Què s'ha anat fent amb el col·lectiu LGTBI dins de presó?
- Es fan actuacions i accions socioeducatives? Com són? Es treballa a nivell individual amb la persona LGTBI o amb tots els presos/es de manera col·lectiva?
- Treballar de manera individual amb la persona LGTBI no fa que estiguin més estigmatitzats a presó?

- Com incideixen aquestes actuacions i accions en col·lectiu LGTBI? I en la resta de companys/es? (rebuda/acollida, vida diària...)
- Quines són les fortaleses d'aquestes actuacions/accions? I les seves mancances i limitacions?

EIX 2: Línies de futur dels educadors/es socials

- Quin consideres que ha de ser el paper de l'educador/a social en l'àmbit penitenciari?
- Quines propostes d'intervenció us plantegeu en qüestió d'identitats i expressions de gènere?
- Quins són els reptes de futur que, com a educador/a social de l'àmbit penitenciari, et plantegeu amb el col·lectiu LGTBI?

Preguntes finals

- Hi ha alguna cosa que vulguis afegir o vulguis destacar que no haguem parlat a l'entrevista?

b) Col·laborador extern amb programa específic dins de presó

Presentació entrevistat

- Quina és la teva formació i experiència en l'àmbit penitenciari?

Presó i gènere

- Com és la presó? Quina és la seva estructura i com ha evolucionat?
- El sistema normatiu de gènere, que considera el binomi home-dona com l'únic model possible d'organització, s'extrapola a la presó? Sempre ha sigut sempre de la mateixa manera? Com influeix això als presos/es LGTBI?
- Què podries dir-me de la masculinitat? Com està en presó? Com es viu?
- Com es negocien les sexualitats, la identitat de gènere i les orientacions sexuals a presó?
- Com influeixen les etiquetes i les categories assignades al col·lectiu LGTBI a presó?

- Per què és necessari treballar la perspectiva de gènere en general i, concretament, en l'àmbit penitenciari? Com està integrada (o no) dins de l'estructura dels centres penitenciaris?

Preguntes finals

- Hi ha alguna cosa que vulguis afegir o vulguis destacar que no hem parlat a l'entrevista?

c) Treballadora social d'ACATHI

Presentació entrevistada

- Quin és el teu càrrec dins d'ACATHI i en quins centres penitenciaris treballes?

Presó i gènere

- Com és la presó? Quina és la seva estructura i com ha evolucionat?
- El sistema normatiu de gènere, que considera el binomi home-dona com l'únic model possible d'organització, s'extrapola a la presó? Sempre ha sigut sempre de la mateixa manera? Com influeix això als presos/es LGTBI?
- Com influeixen les etiquetes i les categories assignades en el col·lectiu LGTBI dins de presó?
- Quin ha sigut el tractament de les persones LGTBI en l'àmbit penitenciari català? El seu tractament ha sigut/és diferent de la resta d'interns/es? Per què?
- Quin encaix ha tingut i té, actualment, la perspectiva de gènere a la presó? Com està integrada (o no) dins de l'estructura dels centres penitenciaris?

EIX 1: Activitats/accions socioeducatives

- Quin és el paper que té ACATHI dins dels centres penitenciaris? Creus que la vostra intervenció és important? Per què?
- Quina intervenció feu a la presó? Feu actuacions i accions socioeducatives? Com són? Es treballa a nivell individual amb la persona LGTBI o amb tots els presos/es de manera col·lectiva?

- Com incideixen aquestes actuacions i accions que feu en el col·lectiu LGTBI? I en la resta de companys/es? (rebuda/acollida, vida diària...)
- Quines són les fortaleses d'aquestes actuacions/accions? I les seves mancances i limitacions?

EIX 2: Línies de futur dels educadors/es socials

- Quin consideres que ha de ser el paper de l'educador/a social en l'àmbit penitenciari?
- Quines propostes d'intervenció creus que es podrien proposar en qüestió d'identitats i expressions de gènere que ara no es fan?
- Quins són els reptes de futur que, com treballadora del món social i que treballes estretament en l'àmbit penitenciari, creus que es podria plantejar amb el col·lectiu LGTBI en aquest àmbit?

Preguntes finals

- Hi ha alguna cosa que vulguis afegir o vulguis destacar que no hem parlat a l'entrevista?